

UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARIDA IJODIY FIKRLASHNI
SHAKLLANTIRISH VA RIVOJLANTIRISH
(BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARI MISOLIDA)

Sobirova Dilfuza Azimdjonovna

A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy
Instituti tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumta'lim muassasalarining boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy fikrlashni shakllantirish hamda rivojlantirish haqida bir qancha nazariy ma'lumotlar qayd etilgan.

Kalit so'zlar: ijodiy, tanqidiy, kreativ fikrlash, maktab, metodika.

Muammoli ta'lim texnologiyasining asosiy maqsadi bilim oluvchilarning mustaqilligi va faolligini oshirish, tafakkurini rivojlantirish, o'z-lashtirilgan bilimlarning amaliyotga tatbiq etilishini kuchaytirishdan iborat. Pedagogik-psixologik adabiyotlarda muammoli ta'limning ilmiy-na-zariy asoslari haqida gap borganda, uni ta'lim metodi, prinsipi yoki alo-hida tizim deb hisoblash holatlari uchraydi.

Muammoli ta'limni qanday nomlashdan qat'iy nazar, uning asosiy xususiyati-bilim oluvchining aqliy faolligini oshirish, mustaqil ijodiy izlanish, o'zi uchun yangi bilim, ko'nikma va malakalarni kashf etishdan iborat. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida ta'lim jarayoni tashkil etilgandan bilim egallashning bir qancha bir-biriga bog'liq bo'lgan bos-qichlari mavjud bo'lib, tayyor bilimlarni o'quvchi-talabalar ongiga yet-kazish, xotiralash, xotirada saqlash, qayta xotiralash, so'zlab berish, yozma ifodalash kabi holatlar bilish, tushunish darajasini ifodalaydi. Bu darajalarda bilim oluvchidan ijodiy yondashuv talab etilmaydi. O'zlashtirishning keyingi darajalarida olgan bilimlarini amalda tatbiq etishi, ma'lum natijalarni qo'lga kiritishi, to'ldirishi, boyitishi, o'zgartirishi, o'zining mustaqil nuqtayi nazariga ega bo'lishi talab etiladi. Bu o'zlash-tirish darajalari uchun muammoli yondashuv zarur

Ta'lim jahon miqyosida o'z o'rniga ega, obro'-e'tibor qozongan jamiyat barpo etish, yurtimizning demokratik taraqqiyotini ta'minlash va fuqarolik jamiyatini shakllantirish, uni demokratlashtirish hamda liberallashtirish, fuqarolarning siyosiy-huquqiy, ma'naviy-axloqiy, ijtimoiy ongi hamda dunyoqarashi darajasini oshirish, sog'lom tafakkurli barkamol avlodni shakllantirishning asosiy poydevori hisoblanadi.

Bozor munosabatlariga asoslangan jamiyatda yashash har bir insondan ayniqsa, o'quvchi-yoshlardan keng bilimlarga ega bo'lishni talab qiladi. Shunday ekan, voyaga yetayotgan yosh avlodni oilada va ta'lim-tarbiya muassasalarida ijodiy mushohada qilishga o'rgatib borish zarur. Shuning uchun, birinchi navbatda, ta'lim mazmuni va uning tarkibini kengaytirish va chuqurlashtirish, xususan, bu mazmunga nafaqat, bilim, ko'nikma va malaka, balki umuminsoniy madaniyatni tashkil etuvchi ijodiy faoliyat tajribasi, tevarak-atrofga munosabatlarni ham kiritish g'oyasi kun tartibiga ko'ndalang qilib qo'yildi. O'quvchi shaxsi ijodkorligini rivojlantirish, izchil ravishda biri ikkinchisining o'rnini to'ldiruvchi bosqichlardan iborat uzluksiz jarayon bo'lib, ushbu jarayonning sifati muayyan pedagogik-psixologik shart-sharoitlar va vaziyatlarga bog'liqligi asos bo'ldi.

Umumta'lim maktablarida o'quvchilarning o'quv jarayonida fanga qiziqishlarini orttirish, ularning mustaqilligi va faolligini ta'minlash, tanqidiy tafakkurni shakllantirishga qaratilgan bilish jarayonini tarkib toptirish muhim ahamiyatga ega. Mustaqil ijodiy tafakkurning rivojlanishi o'quv jarayonida o'quvchini izlanishga undaydi. Bunda shaxs fikrlash faoliyatining eng muhim jihatlari namoyon bo'ladi. Bu jarayonda o'quvchi o'qituvchi bilan birgalikda faol izlanishda bo'ladi. Maktab o'quvchilarining ijodiy-tanqidiy fikrlash darajasini o'rganish uchun ularning muloqotga kirishish jarayonlarini kuzatish muhim ahamiyat kasb etadi. Kuzatish

metodidan o'quvchilarning fikrlash va muloqotga kirishish ko'nikmalarini qiyoslashda keng foydalaniladi.

O'quvchilarda ijodiy-tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik tizimni vujudga keltirishda quyidagilarga alohida e'tibor qaratish lozim:

– o'quvchilarda ijodiy-tanqidiy fikrlashni shakllantirishning pedagogik-psixologik sharoitlarini yaratish;

– o'quvchilarning ijodiy-tanqidiy fikrlashiga qo'yilgan talablarni aniqlash;

– o'quvchilarda ijodiy-tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish jarayonining o'ziga xos pedagogik texnologiya jihatlarini aniqlash:

Umumta'lim maktablarining yuqori sinf o'quvchilarining ijodiy-tanqidiy fikrlashini rivojlantirishda ta'limiy o'yinlarning ahamiyati katta. Ushbu jarayonda o'qituvchi ta'limiy o'yinlardan o'z o'rnida foydalana olishi o'quvchilarning ijodiy-tanqidiy fikrlashining rivojlanishiga ijobiy ta'sir etadi. Ta'lim jarayonida ijodiy, syujetli-rolli o'yinlar bilish materiallarini o'zlashtirishga undovchi hordiq chiqartirishga xizmat qiladigan usul va yo'l emas, balki o'yinlar juda katta evristik va ishoniruvchi quvvatga ega. O'yinlar yagona yaxlit tarzda ko'ringan hodisalarni bo'lib-bo'lib, qismlarga ajratib idrok qilish imkonini beradi. Shu asosda o'rganilayotgan hodisalarni qiyoslash, o'zaro farqlash va bir butun tarzda idrok etish imkonini beradi. O'yinlarning pedagogik ahamiyatini ilmiy jihatdan oldindan ko'ra olish, o'quvchilarning o'yinni tasavvur etish layoqati yaxlit hodisalar tizimini bilish darajasi bilan bog'liq.

O'quvchilarning tasavvurlari va ijodiy faoliyatlarini kengaytirishda sayohat o'yinlari alohida pedagogik ahamiyatga ega. Ular geografik, tarixiy, o'lkashunoslik xarakteriga ega. Bunday o'yinlar kitoblar, xaritalar va turli hujjatlar yordamida amalga oshiriladi. Ular o'quvchilarda tasavvur qilish vaziyatlari yordamida o'tkaziladi. Barcha harakatlar va kechinmalar o'yindagi rollar yordamida aniqlanadi. Bu yerda o'quvchilar geolog, iqtisodchi, zoolog, topograf rollarida namoyon bo'ladilar. O'quvchilar kundaliklar, xatlar yozadilar, bilish xarakteriga ega bo'lgan turli-tuman materiallarni to'playdilar.

Mazkur yozma hujjatlarda materiallarni ishchan bayon qilish ularning fikrlash jarayonlarini jadallashtiradi. Mazkur o'yinlarning o'ziga xos jihatlari o'quvchilar idrokining faollashuvi hamda o'ziga xos faoliyat shaklining yaratilishi, ular orasidagi do'stlik va hamkorlik muhitining vujudga kelishi bilan belgilanadi. Bunday o'yinlar o'quvchilar tasavvurining amaliy faoliyatini kengaytiradi. Bunday faoliyat tashqi harakatlar yordamida amalga oshiriladi. Shuning uchun ham bevosita doimiy harakatga aylanadi. Shunga ko'ra, o'yin natijasida o'quvchilarda tasavvurning ijodiy faoliyatga aylanish jarayoni amalga oshadi. Buning natijasida ular muayyan narsaning loyihasini tuzib, uni tashqi harakatlar yordamida amalga oshiradilar.

Natijada o'quvchilar orasida hamkorlikdagi o'yin, mehnat va o'qish faoliyatlari amalga oshiriladi. Bu jarayonda o'quvchilar ko'p mehnat qiladilar, mavzuga oid kitoblar, ma'lumotnomalar va xaritalarni tahlil qiladilar.

Ma'lumki, har bir shaxs muayyan ijodiy quvvatga ega. Mazkur ijodiy quvvatning asosini esa yangi narsalarni yaratish tashkil etadi. O'quvchilarning tasavvurlari ijodiy hamda yaratuvchilik xarakteriga ega bo'ladi. O'quv yoki badiiy adabiyotlarni o'qish jarayonida o'quvchilar ushbu kitoblarda bayon qilingan voqelikni o'z xotiralarida qayta jonlantirishlari talab etiladi. Ijodiy xayollar yaratuvchi xayollardan yangi namunalarini mustaqil yaratish bilan ajralib turadi. Ular o'quvchi faoliyatining o'ziga xos natijalarida aks etadi. Inson shaxsining qimmatliligi uning tarkibida tasavvur qilishning qanday yo'llari mavjudligiga bog'liq.

Agar ijodiy tasavvur muayyan faoliyatda namoyon bo'lsa, bu o'quvchi shaxsining yuqori darajada rivojlanganligidan dalolat beradi. Shaxs tasavvurini rivojlantirish zarur hisoblanadi. Bilish xarakteridagi ijodiy, syujetli-rolli o'yinlar shaxs taraqqiyotida alohida ahamiyatga ega. Chunki u o'quvchilarning xayolot olami kengayishiga asos bo'ladi.

O'qituvchi o'quvchilarning qiziqishlarini oshirish uchun darslarning mazmun va sifatiga e'tibor beradi. Buning uchun bolalarni fikrlashga, ularni faollashtirishga harakat qiladi. O'quvchini tayyor bilim qabul qiluvchi emas, balki sinfda o'quv jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirish uchun munozara qilishga yo'llaydi.

Agar ijodiy tasavvur muayyan faoliyatda namoyon bo'lsa, bu o'quvchi shaxsining yuqori darajada rivojlanganligidan dalolat beradi. Shaxs tasavvurini rivojlantirish zarur hisoblanadi. Bilish xarakteridagi ijodiy, syujetli-rolli o'yinlar shaxs taraqqiyotida alohida ahamiyatga ega. Chunki u o'quvchilarning xayolot olami kengayishiga asos bo'ladi.

O'qituvchi o'quvchilarning qiziqishlarini oshirish uchun darslarning mazmun va sifatiga e'tibor beradi. Buning uchun bolalarni fikrlashga, ularni faollashtirishga harakat qiladi. O'quvchini tayyor bilim qabul qiluvchi emas, balki sinfda o'quv jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirish uchun munozara qilishga yo'llaydi.

O'quvchilarda ijodiy-tanqidiy fikrlashni shakllantirishda muammoli o'qitish metodlari samarali natijalarni beradi, ta'limda muammoli yondashish o'quv dasturlarida, o'qituvchi bilimlarini bayon qilishda, o'quvchilarning mustaqil ishlarida ham o'z aksini topadi. Ta'lim jarayonida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish bo'yicha uch bosqichli o'qitish modeli da'vat qilish, idrok qilish va fikrlash bosqichlaridan iborat: da'vat bosqichida o'quvchilarni darsga qiziqtirish, mavzu bo'yicha yangi bilimlar to'plash, axborotlar bilan tanishishlariga erishiladi. Idrok qilish pog'onasida mavzu yuzasidan o'z bilimlarini yangi axborotlar bilan bog'laydi, taqqoslaydi va mohiyatini aniqlashga harakat qiladi. Mavzu o'quvchilar tomonidan to'liq idrok qilingandan so'ng bevosita fikrlash jarayoni boshlanadi. Bu bosqichda olingan yangi g'oya va axborotlar o'quvchilar tomonidan analiz, sintez qilinadi va matn mazmunini o'z tushunchalari asosida so'zlab beradilar.

Fanlarni o'qitishda «Guruhlar bilan ishlash», «Munozara», «Muammoli o'qitish», «Aqliy hujum» kabi metodlar¹, shuningdek jadvallar bilan ishlash, mustaqil fikrni ifodalaydigan yozma ishlar, insholar yozish talaba-yoshlarning faolligini oshiradi. Bu metodlar asosida olib borilgan darslar vaqt tejamkorligi bilan birga, yangi bilimlarni o'quvchiga yetkazib beradi, shuning bilan birga bolani fikrlashga, chuqur mushohadaga undaydigan, butun diqqat-e'tiborini o'ziga jalb qila oladigan muammoli vaziyatlar, bahs-tortishuvlarda to'g'ri xulosalar bilan vaziyatdan chiqib keta oladigan va olgan bilimlarini boshqa mavzular bilan bog'lab, umumlashtiradigan sharoitga ega bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimova V.M. Sunnatova R. va boshqalar. Mustaqil fikrlash. Akademik litsey va kasb-hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma. - T.: «Sharq», 2000. -112-b.
2. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta'limda innovasion texnologiya². lar. - T.: «Fan va texnologiya», 2008. -27, 28-b.
3. Ibragimova G. Interfaol o'qitish metodlari va texnologiyalari asosida talaba³. larning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish. - T.: «Fan va texnologiya», 2016. -150-b.